

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. - К. : Держкомстат України, 2009. - 347 с.
3. Закон України про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високотехнологічних наукоємних технологій // Офіц. вісн. України. - 2004. - № 18. - Ст. 1275. - С. 9.
4. Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання. - Режим доступу: <http://ec.europa.eu/europe2020/documents>
5. Бураковський І. Вплив торгівельної політики на людський розвиток: оцінка потреб України у галузі сприяння міжнародній торгівлі / І. Бураковський, В. Мовчан. - К. : [б. в.], 2011. - 132 с.
6. Участь України у Сьомій Рамковій Програмі ЄС статистичний звіт. - Режим доступу: <http://www.jso-era.org.ua/uk/publications/documents>

Світлана Батіщева,

слухач НАДУ, начальник управління
капітальних вкладень та розвитку
інфраструктури міста Головного управління
економіки та інвестицій ВО КМР (КМДА)

Класифікація фінансових стимулів соціально-економічного розвитку

У статті окреслені підходи до визначення сутності фінансових стимулів, надані пропозиції щодо їх класифікації та її застосування для оптимізації системи управління фінансами.

Ключові слова: фінансовий стимул, класифікація, бюджетні стимули.

The article describes the approach to financial incentives definition and their classification; also, it proposes the ways of given classification use to optimize the financial system governance.

Key words: financial incentive, classification, budgetary incentive.

Постановка проблеми. Фінансовий механізм є одним з найважливіших механізмів впливу держави на процеси соціально-економічного розвитку країни. Важливою характеристикою фінансового механізму є його стимулююча роль. Виходячи з ролі держави в процесах регулювання фінансових відносин можна вважати, що на сьогодні фактично розроблено низку шаблонів створення фінансових стимулів. Дослідженню окремих фінансових важелів і фінансових стимулів, які виникають при їх застосуванні, присвячені роботи багатьох учених. Проте єдина класифікація фінансових стимулів, яка забезпечила б комплексне бачення проблеми, відсутня.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Слід зазначити, що на сьогодні питання виділення стимулюючої функції фінансів є дискусійним. Підтримують виділення цієї функції О.Д.Василик, П.С.Єщенко, А.А.Чухно [1-3]. Особливого значення стимулюючій функції фінансів надають П.С.Єщенко та Ю.І.Палкін у праці "Сучасна економіка". Основною сферою реалізації цієї функції вони вважають податкову систему [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В контексті проблематики статті слід зазначити, що фінансові стимули як окрему самостійну складову фінансового механізму виділяють О.Д.Василик, О.Р.Романенко, С.Я.Огородник, Ю.Я.Вавілов [1; 4; 5]. Проте визначення поняття фінансових стимулів не пропонує жоден з дослідників. Кілька класифікацій фінансових стимулів наводиться у навчальному посібнику "Фінанси" О.Р.Романенка, С.Я.Огородника, М.С.Зязюна, А.А.Славкової [4].

Мета дослідження полягає в систематизації існуючого інструментарію фінансового стимулювання соціально-економічного розвитку та розробці класифікації фінансових стимулів.

Виклад основного матеріалу. Сутність категорії "фінанси" безпосередньо пов'язана із категорією "стимул". Фінанси, уособлюючи процеси і відносини створення, розподілу і споживання фондів фінансових ресурсів, за змістом є актуалізованим стимулом. Адже лише тоді, коли ці відносини виникають, відповідно існує стимул - зовнішній об'єкт прагнення. За відсутності такого об'єкта інтересу виникнення самих відносин є нелогічним. Отже, можна вважати, що існування фінансового стимулу є причиною існування фінансових відносин.

Це справедливо для випадку, коли виникнення фінансових відносин ґрунтується лише на економічному інтересі суб'єктів цих відносин і не обмежується нічим, тобто якщо існують відносини на вільному ринку. Проте на сьогодні об'єктивно визнана потреба у втручанні держави в ринкові відносини. В такому разі може виникати ситуація, яка перешкоджає повній реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання або висуває певні обмеження до цього (наприклад, коли такі інтереси не збігаються із інтересами суспільства в цілому), тобто держава може впливати на дієвість фінансового стимулу і навіть підміняти одні стимули іншими з метою досягнення необхідного соціального ефекту. Якщо ж держава виступає не як регулятор, а як учасник фінансових відносин, вона може мати свій фінансовий стимул, тобто власну причину участі в цих відносинах.

Отже, можна зробити висновок про те, що сутність фінансового стимулу полягає в тому, що він є причиною вступу суб'єкта господарювання у фінансові відносини. При цьому в разі втручання суб'єкта регулювання у фінансові відносини фінансовий стимул може бути скоригований цим суб'єктом.

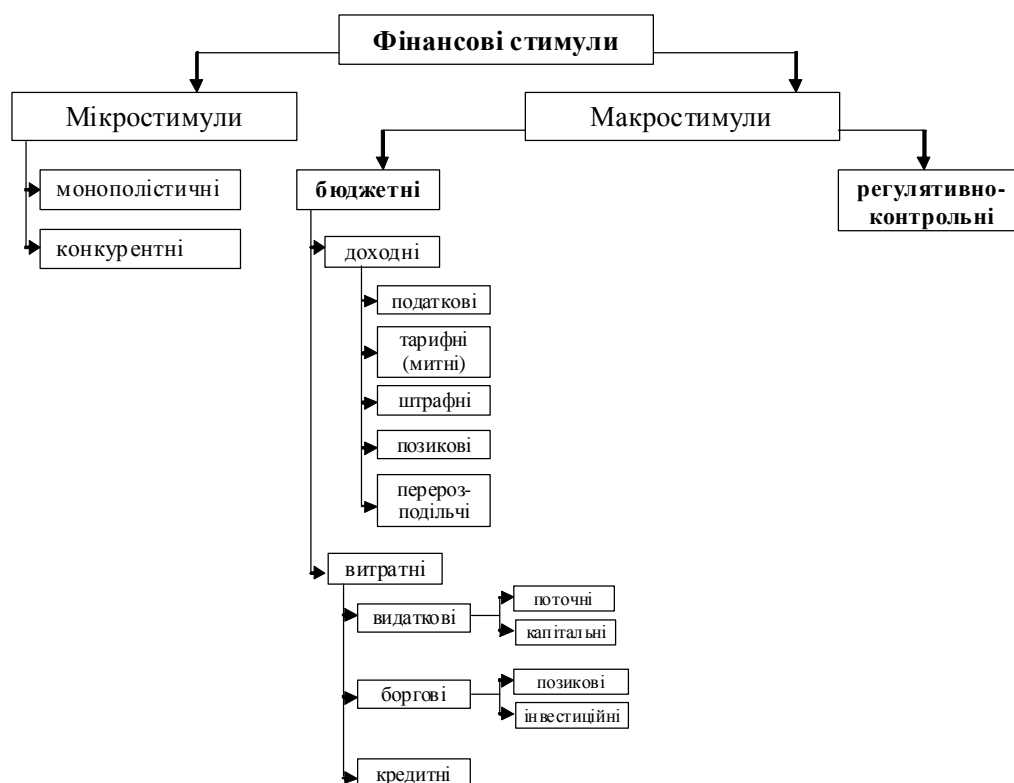
За досить довгу історію існування держави вже накопичився певний набір моделей створення фінансових стимулів унаслідок державного втру-

чання. Можна говорити про певні шаблони створення фінансових стимулів державою. Варіюються в основному кількісні характеристики фінансових стимулів, оскільки кількісні параметри та способи їх визначення є найбільш рухомими частинами фінансового механізму.

На сьогодні існує велика кількість класифікацій таких складових фінансового механізму, як фінансові методи і фінансові важелі, а також певні класифікації фінансових стимулів. Проте в умовах невизначеності місця фінансових стимулів у системі фінансового механізму такі класифікації можна назвати несистемними. Окремі автори визначають лише податкову сферу сферою функціонування фінансових стимулів [4; 5].

У розробці класифікації стимулів, що створюються у сфері фінансових відносин, доцільно розглянути проблему з погляду суб'єкта стимулювання, оскільки, як уже зазначалося, він може активно впливати на стимули, тобто має можливість їх створювати і змінювати.

Отже, пропонуємо таку класифікацію фінансових стимулів (див. рисунок).

Класифікація фінансових стимулів

Логіка розподілу всіх стимулів, що можуть створюватися державою в процесі фінансової діяльності, на макро- і мікростимули будується на визначенні ролі держави в цьому процесі. Відповідно **мікростимули** створюються тоді, коли держава виступає учасником фінансових відносин (наприклад під час здійснення державних закупівель, провадження діяльності державними та казенними підприємствами). Тобто мікростимули є причинами участі різних економічних суб'єктів у відносинах, однією зі сторін в яких є держава, представлена державними підприємствами, установами та організаціями.

Держава, як і будь-який інший економічний суб'єкт, може завоювати монопольне становище на ринку. Це справлятиме мати відповідний вплив на фінансові відносини між приватними і державними структурами. Тому причиною вступу у комерційні відносини із державою можна назвати монополістичним стимулом, тобто **монополістичні стимули** являють собою сукупність умов діяльності певного сегменту економіки, монополізованою державою, а також технологічно пов'язаних з ним сегментів.

Будь-яка бюджетна установа або організація, яка не займає монопольного становища, але бере участь у перерозподілі національного продукту, певним чином впливає на рівень конкурентних переваг, що існують на ринку. В такому разі можна вважати, що державний сектор економіки бере участь у створенні **конкурентного стимулу**.

Поділ фінансових мікростимулів на монопольні і конкурентні можна назвати спрощеним, оскільки економічна наука виділяє, крім екстремальних станів ринку - чистої конкуренції і монополії, й інші типи ринкових структур, такі як олігополія, монополістична конкуренція тощо. Вважаємо, що така деталізація є не доцільною в рамках цієї статті, а запропонований поділ мікростимулів на конкурентні і монополістичні дає змогу умовно відобразити всю "палітру" конкурентних відносин між економічними суб'єктами.

Фінансові **макростимули** являють собою набір умов для вступу у фінансові відносини, які створюються державою не як звичайним економічним суб'єктом, а як суб'єктом регулювання.

Найбільша частина фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні держави, сконцентрована в бюджетній системі, тому саме рух бюджетних ресурсів і їх перерозподіл визначатимуть вплив на поведінку економічних суб'єктів, які перебувають у цій системі або взаємодіють з нею. Перелік осіб, що взаємодіють з бюджетною системою, охоплює практично всіх економічних суб'єктів у державі, оскільки кожна юридична і фізична особа передусім сплачує податки. Саме тому доцільно виділити у складі макростимулів **бюджетні стимули**. Вони являють собою зміни в економічних інтересах окремих суб'єктів економіки, що створюються в результаті функціонування бюджетної системи.

Уважаємо, що найбільш логічно класифікувати бюджетні стимули відповідно до напрямів руху бюджетних ресурсів (до бюджету та з бюджету), тобто розподілити їх на доходні та витратні.

Доходні бюджетні стимули є тим впливом на економічні інтереси суб'єктів господарювання, який справляється в процесі наповнення бюджетів різних рівнів. Оскільки найбільшу питому вагу в доходах бюджетів мають податкові надходження, виникає запитання, який позитивний вплив на суб'єкти господарювання можуть мати доходні стимули, адже податки є вилученням ресурсів. В цьому разі доцільно звернутися до історичних передумов виникнення держави та податків. Держава виникла як суспільне утворення, покликане захищати інтереси членів такого суспільства. Податки були об'єктивним інструментом забезпечення існування держави. Тому вважаємо, що, сплачуючи податки, кожен суб'єкт господарювання, по-перше, усвідомлює неминучість цього, по-друге, він сподівається отримати певний набір соціальних благ взамін. Відповідно неминучість сплати є першою підставою для того, щоб виділяти в процесі наповнення бюджетів різних рівнів стимулюючу складову, адже застосування різних підходів до оподаткування, варіювання розміру податкових ставок, преференції для окремих суб'єктів господарювання - все це несе в собі елемент стимулювання того чи іншого економічного суб'єкта до діяльності в тій чи іншій сфері. Очікування отримати суспільні державні послуги "в рахунок" сплачених податків є другою підставою для виокремлення доходних бюджетних стимулів.

Класифікацію доходних бюджетних стимулів можна прив'язати до класифікації доходів бюджетів, виділивши податкові, тарифні (митні), штрафні, позикові та перерозподільчі доходні стимули. Розглянемо детальніше кожний з них.

Податкові стимули - результат варіювання тих чи інших елементів податку. Змінюючи параметри того чи іншого елемента, держава створює певні умови для суб'єктів господарювання, які можуть справляти позитивний або негативний вплив на динаміку виробництва. Отже, податкові стимули являють собою такий результат застосування інструментів оподаткування, який сприятиме економічному зростанню.

Тарифні, або митні, стимули можна було б назвати різновидом податкових стимулів, але вважаємо, що їх доцільно виділити в окрему групу, оскільки митні збори, крім функції наповнення доходної частини, виконують функцію регулювання міжнародної торгівлі і більше впливають на конкурентні відносини на ринку, ніж на відносини перерозподілу національного доходу.

Штрафні стимули узгоджуються з тим джерелом доходів бюджетів, яке не відіграє істотної ролі в наповненні доходної частини. Проте саме існування штрафних санкцій, навіть у разі їх незастосування, тобто невиконання

нання зобов'язань щодо наповнення доходної частини бюджету, створює стимул економічним суб'єктам щодо певної поведінки, яка має на меті створення атмосфери законності, справедливості і сприяння зростанню.

Податкові, митні і штрафні стимули є результатами активного і прямого впливу держави на економічні суб'єкти через механізм наповнення доходної частини бюджетів різних рівнів. Вони за своєю сутністю є примусом.

У структурі доходних стимулів доцільно виділити також позикові. *Позикові стимули* являють собою результат залучення фінансових ресурсів до бюджетів різних рівнів. Залежно від економічної системи країни ступінь впливу держави як позичальника на економічних суб'єктів-позикодавців може різнитися, а отже, відрізняється і характер створюваних позикових стимулів. Так, в умовах адміністративно-командної економічної системи Радянського Союзу існувала практика примусового продажу облігацій внутрішньої державної позики громадянам. В умовах ринкової економіки передача фінансових ресурсів державі на умовах позики відбувається на добровільних засадах, тому вплив створених позикових стимулів на економічні суб'єкти є опосередкованим. Утім, у країнах з ринковою економікою тією чи іншою мірою також застосовується практика тиску на окремі суб'єкти господарювання в процесі продажу державних цінних паперів [6].

Усі попередньо розглянуті види доходних бюджетних стимулів стосуються відносин, що виникають між суб'єктами, які перебувають усередині бюджетної системи, і тими, які перебувають поза нею. *Перерозподільчі ж стимули* стосуються відносин, які виникають лише між економічними суб'єктами всередині бюджетної системи - при розподілі доходних джерел між різними рівнями бюджетної системи. В різних країнах діють різні принципи наповнення бюджетів і розподілу доходів між рівнями бюджетної системи. Як правило, всі доходні джерела розподілені на три типи: ті, що надходять виключно до державного бюджету; ті, що надходять виключно до місцевих бюджетів, та ті, що розподіляються між бюджетами різних рівнів. Крім того, як правило, запроваджується перерозподіл отриманих доходів між нижчими рівнями шляхом вилучення частини доходів одних бюджетів та передачі їх до інших з метою вирівнювання диспропорцій. Такий перерозподіл фінансових ресурсів між ланками бюджетної системи справляє певний вплив на соціально-економічний розвиток країни в цілому та окремих регіонів.

Наповнення і перерозподіл доходної частини бюджетів є першою стадією функціонування бюджетної системи. На другій стадії кошти витрачаються на забезпечення функціонування держави. На стадії витрачання бюджетних коштів (третій) виникають витратні бюджетні стимули.

Витратні бюджетні стимули являють собою результат перерозподілу фінансових ресурсів між різними економічними суб'єктами держави. Це важлива особливість бюджетних видатків. Класифікувати витратні бюджетні

стимули доцільно згідно з напрямками витрачання бюджетних коштів, передбаченими нормативно-правовою базою України. Таким чином, можна виділити видаткові, боргові та кредитні стимули.

Видаткові стимули створюються при витрачанні коштів на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надлишково сплачених до бюджету сум. Видатки бюджетів визначають кількість і якість надання державних послуг, тобто видаткові стимули є актуалізованими сподіваннями платників податку на отримання певних благ замість сплачених податків. Фактично видаткові стимули замикають коло бюджетного стимулювання: якщо платник податку має можливість отримати відповідну компенсацію за вилучені фінансові ресурси, в нього виникає стимул до участі в наповненні фондів державних фінансових ресурсів у подальшому. В цьому разі видатковий стимул спричинює участь економічного суб'єкта у фінансових відносинах з державою. Якщо ж видатковий стимул, створений під час затвердження видатків бюджету, не виправдовує очікувань платника податку, зникає причина для добровільної свідомої участі економічного суб'єкта у відносинах з бюджетом. При цьому забезпечити подальше функціонування бюджетної системи спроможна лише система примусів та внутрішнє усвідомлення суб'єктом неминучості сплати податків, про що зазначалося вище, тобто негативний видатковий стимул усуває одне із підґрунть виникнення доходних стимулів.

Видатки бюджетів розподіляються на поточні і капітальні. Відповідно можна виділити поточні видаткові стимули і капітальні. *Поточні видаткові стимули* визначають щоденні умови функціонування великої кількості економічних суб'єктів, відповідальних за рівень надання державних послуг, *капітальні* - базові засади надання державних послуг і, зрештою, саму фізичну можливість надання послуг.

Боргові стимули виділяються у зв'язку із специфічністю джерел отримання фінансових ресурсів, які витрачаються. Оскільки відносини позики передбачають повернення витрачених коштів, визначення того, позитивною чи негативною виявиться дія створеного боргового стимулу, передусім ґрунтується на тому, наскільки витрачання позичених коштів забезпечить їх повернення у майбутньому, тобто який матеріальний чи соціальний ефект буде досягнуто і наскільки це забезпечить можливість виконання умов позики.

Боргові стимули можна розподілити на операційні та інвестиційні за тим самим принципом поділу видатків бюджету на поточні та капітальні. *Операційні стимули* відображають результат витрачання бюджетних коштів на задоволення щоденних потреб, *інвестиційні* - потреб капітального характеру. При цьому відмінністю операційних стимулів від поточних є разовий характер їх виникнення, оскільки джерела надходжень не є постійни-

ми. Відмінностей між капітальними та інвестиційними стимулами за цим параметром немає. Головною відмінністю в останньому випадку є спосіб оцінювання характеру впливу стимулу, тобто в разі створення інвестиційного боргового стимулу при його оцінці враховується не лише отриманий ефект, як при створенні капітального видаткового стимулу, а й окупність інвестицій та можливість виконання умов позики.

У складі витратних бюджетних стимулів доцільно виділити також *кредитні стимули*. Їх особливістю є те, що при видачі кредиту за рахунок коштів бюджету право визначення способів використання коштів виходить за рамки бюджетної системи ще на першому етапі витрачання. При здійсненні бюджетних видатків таке право перебуває в межах впливу держави, тобто в тих суб'єктів, які перебувають у рамках бюджетної системи. Визначення результатів створення кредитного стимулу залежить від завдань, які були поставлені при цьому.

Узагальнена модель застосування державою фінансових стимулів передбачає такі варіанти: вилучити кошти у власника і спрямувати певний фінансовий ресурс на певну мету або ж не вилучати фінансовий ресурс у його власників, встановлюючи обмеження на його використання. Бюджетні стимули відображають весь спектр можливостей, які виникають при вилученні і перерозподілі фінансових ресурсів через бюджетну систему. Наслідком обмеження на використання фінансових ресурсів, що можуть устанавлюватись державою, має утворення *регулятивно-контрольних стимулів*, які становлять другу групу фінансових макростимулів.

Регулятивно-контрольні стимули виражають непрямі обмеження, що накладаються державою на використання фінансових ресурсів економічних суб'єктів. Як правило, вони передбачають виконання певних вимог організаційного характеру в процесі здійснення господарської діяльності. Так, регулятивно-контрольні стимули виникають у результаті встановлення певних правил ліцензування окремих виробів або видів діяльності, регулювання процесу ціноутворення та операцій на фінансових і валютних ринках, вони можуть бути наслідком антимонопольного регулювання та нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі (квотування і ліцензування імпорту та експорту). Крім того, держава встановлює обов'язкові для виконання правила ведення обліку і звітності в процесі здійснення господарської діяльності.

Виділення контрольної складової такого виду стимулів ґрунтується на необхідності перевірки дотримання норм, установлених з метою регулювання або обмеження. В протилежному разі встановлення норм не має сенсу. Саме через об'єктивну нерозривність процесів регулювання і контролю створення регулятивно-контрольних стимулів є цілісним процесом.

Детальна класифікація бюджетних стимулів на відміну від регулятивно-контрольних пояснюється провідною роллю бюджетних фондів фінан-

сових ресурсів у складі фінансової системи. Так, протягом 2001-2009 рр. для України показник перерозподілу ВВП через бюджети різних рівнів збільшився з 26,9 до 29,9%. Згідно з Основними напрямками бюджетної політики на 2011 рік цей показник прогнозувався на рівні 30,5% [7].

Висновки. Створення ефективної системи управління фінансовою системою є об'єктивною передумовою забезпечення соціально-економічного розвитку України. Науково обґрунтована систематизація фінансових стимулів сприяє формуванню ефективної системи управління фінансами в Україні. В ідеальній системі управління фінансові стимули необхідно розподілити за органами управління і встановити відповідальність за їх обґрунтоване застосування.

Подальші дослідження і розробки класифікацій фінансових стимулів можуть стати міждисциплінарними: охопити питання науки державного управління, стати основою для інвентаризації функцій елементів системи управління фінансами, визначення впливу окремих органів управління з метою усунення дублювання.

Список використаних джерел

1. *Василик О. Д.* Теорія фінансів : підруч. для студ. екон. спец. вищ. закладів освіти / Василик Остап Дмитрович. - 4-те вид., доп. - К. : НІОС, 2003. - 411 с.
2. *Єщенко П. С.* Сучасна економіка : навч. посіб. для студ. неекон. спец. вищ. навч. закл. / П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. - К. : Вища шк., 2005. - 326 с.
3. *Основи економічної теорії : підруч. для студ. неекон. спец. вищ. навч. закл. / А. А. Чухно, П. С. Єщенко, Г. Н. Климко та ін. / під ред. А. А. Чухно. - К. : Вища шк., 2001. - 606 с.*
4. *Фінанси : навч.-метод. посіб. для самост. вивчення дисципліни / О. Р. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюн, А. А. Славкова. - 2-ге вид., перероб. і допов. - К. : КНЕУ, 2003. - 387 с.*
5. *Финансы : учеб. пособие для студ. вузов и слушателей системы дистанционного обучения / Ю. Я. Вавилов, И. Н. Егорычева, М. Л. Седова и др.] - М. : Издат. дом "Соц. отношения", 2003. - 244 с.*
6. *Макконелл К. Р.* Экономика: принципы, проблемы и политика : пер. с 14-го англ. изд. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. - М. : ИНФРА-М, 2005. - 972 с.
7. Про Основні напрями бюджетної політики на 2011 рік : Постанова Верховної Ради України від 4 черв. 2010 р. № 2318-VI: станом на 11 верес. 2010 р. // Офіц. сайт Верховної Ради України. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2318-17>